

Luc Peiren, Amsab-ISG
Eric Geerkens, Réseau
des bibliothèques de
l'Université de Liège

**Eric Geerkens, Hendrik Ollivier, Luc Peiren,
Hubert van Humbeek, Anne Vincent,
Honderd jaar P&V (1907-2007).**

**De unieke geschiedenis van een
coöperatieve verzekeringsmaatschappij**

Honderd jaar P&V (1907-2007).
Het unieke verhaal van een
coöperatieve verzekeringsmaat-
schappij, Brussel/Gent: P&V
Verzekeringen/Amsab-ISG, 2007

Fotoboek deel 1: H. Ollivier
(104 p.)

Wetenschappelijk boek deel 2:
E. Geerkens, L. Peiren, H. van
Humbeek, Anne Vincent (208 p.)
Er bestaat ook een Franse versie

Deel 1 en deel 2 worden samen
verkocht in één foedraal
Prijs: € 40 / € 35
leden Amsab-ISG (+ € 10 port-
kosten)

In 2007 viert P&V Verzekeringen haar honderdste verjaardag. Gezien de specifieke sociopolitieke dimensie van het bedrijf werd Amsab-ISG aangezocht voor een tweedelige publicatie. Het eerste deel is een fotoboek, verrassend misschien, want een verzekeringsmaatschappij roept niet onmiddellijk sprekende beelden op. De geschiedenis van P&V verschilt echter in meer dan één opzicht grondig van die van andere verzekeringsmaatschappijen, en dat weerspiegelt zich ook in de afwisselend ontroerende, grappige, en soms bijzonder artistieke foto's. Het tweede deel brengt de geschiedenis van de maatschappij vanuit twee invalshoeken, een sociopolitieke en een bedrijfshistorische, respectievelijk door Luc Peiren en Eric Geerkens. De laatste twintig jaar, van 1980 tot 2000, worden geschetst door Anne Vincent en Hubert van Humbeek.

Hieronder publiceren we de toespraak van Luc Peiren en Eric Geerkens op de persconferentie van P&V op 6 maart 2007.

**De sociopolitieke dimensie van de
geschiedenis van P&V Verzekeringen**

Luc Peiren

Zij die P&V goed kennen, weten dat de geschiedenis van de maatschappij behalve een evidente economische, ook een uitgesproken sociopolitieke dimensie kent. De publicatie gaat niet aan deze vaststelling voorbij, integendeel zelfs. Het siert de maatschappij overigens dat ze de auteurs van het historische luik van dit onderzoek ook

geen strobreed in de weg heeft gelegd om deze politieke dimensie ten gronde te bestuderen, ook al flatteerde dat de maatschappij in het verleden niet altijd. Los daarvan kan men om te beginnen moeilijk negeren dat politieke motieven de oprichting van La Prévoyance Sociale/De Sociale Voorzorg hebben geïnspireerd en vervolgens nog lang het beheer van de maatschappij hebben beïnvloed.

De Sociale Voorzorg ontstond honderd jaar geleden in een periode waarin het kapitalisme hoogtij vierde. Om de arbeiders voor de uitwassen van dit systeem te behoeden, formuleerde de socialistische beweging op alle mogelijke terreinen alternatieven: mutualiteiten werden opgericht omdat de sociale politiek van de overheid zich doorgaans beperkte tot liefdadigheid, vakbonden omdat diezelfde overheid geen sociale bescherming organiseerde voor de arbeiders, de Belgische Werkliedenpartij (BWP) tot slot gaf de arbeiders een stem in de politieke arena.

In deze periode was de verzekeringssector een speerpunt van de kapitalistische economie. Het was ook een sector die ontsnapte aan elke controle. Het gevolg was dat de verzekeringssector zich bijna als van nature leende tot de uitbuiting van de veelal ongeletterde arbeiders. De vele misbruiken hielden gewoonlijk verband met de opzegging van verzekeringscontracten en de inning van premies door agenten. Voor de arbeiders was de annulering van hun verzekeringscontract, evenals het inhouden van hun gestorte premies, een drama. In de 19e eeuw maakte een fatsoenlijke begrafenis of een kleine erfenis immers deel uit van het sociaalzekerheidsstelsel van de arbeiders. Daarnaast stond een begrafenis met 'enige weerklank' bij hen zeer hoog aangeschreven. Ook de Belgische arbeider wilde in deze periode evengoed 'fatsoenlijk' of 'met enige weerklank' begraven worden. In de jaren 1800 kende België echter geen begrafenisfondsen. De arbeiders moesten dus wel op zoek gaan naar alternatieven die in deze periode soms door mutualiteiten of vrijdenkersorganisaties werden aangeboden.

Tot 1914 bracht een arbeidersleven helaas ook andere grote risico's met zich. Dat betekende dat de arbeiders voortdurend moesten afwegen voor welke risico's zij zich wilden verzekeren: voor ziekte of ongevallen waren er mutualiteiten, voor stakingen of werkloosheid vakbonden en niet zelden waren arbeiders verplicht lid van een bedrijfsfonds. Geldgebrek maakte dat de arbeiders vaak maar bij één verzekeringsorganisme konden aansluiten. Daarnaast stelde zich het probleem dat lang niet alle zelfredzame verzekeringsorganismen (vakbonden of mutualiteiten) een overlijdensvergoeding aanboden. Het gevolg was dan ook dat niet al te veel arbeiders in de 19e eeuw verzekerd waren voor een fatsoenlijke begrafenis. Dat bood private verzekeraars die werk wilden maken van een wekelijkse inning van zeer beperkte premies, de nodige ruimte om arbeiders de kans te geven zich op een respectabele manier te laten begraven. Deze zogenaamde volksverzekeraars hadden levenskansen doordat de grote verzekeringsmaatschappijen die periodieke inning van premies door agenten te duur vonden. De branche van de volksverzekeringen telde rond 1900 helaas te weinig competente en te veel malafide verzekeraars die vooral uit waren op snel geldge-
win.

Om de arbeiders voor hen te behoeden wilde de BWP eind 19e eeuw al een eigen verzekeringsmaatschappij oprichten. Toch duurde het nog tot 1907 eer dat gebeurde. De finale aanzet werd uiteindelijk gegeven door de Nederlandse socialistische verzekeraar De Centrale (vandaag de Reaal-groep) die in 1906 steun zocht bij de BWP om zich te positioneren op de Belgische volksverzekeringsmarkt. Zover wilde de partij het echter niet laten komen. Dat jaar besloot ze dan ook om met La Prévoyance Sociale/De Sociale Voorzorg – gangbare naam de PS – haar eigen verzekeringscoöperatie op te richten. Met de nieuwe maatschappij wilde de partij ook de premies van haar leden en kiezers weghalen bij de kapitalistische verzekeraars. Met deze gelden wilde ze de eigen beweging steunen. Die premies werden van meet af aan geïnd door bekende socialistische militanten. In Vlaanderen deed men daarvoor een beroep op de mutualiteiten (die begin 20e eeuw de diepste wortels in de Vlaamse arbeidersklasse hadden), in Wallonië en Brussel brachten vooral de coöperaties en vakbonden agenten aan.

In de daaropvolgende periode brachten politieke motieven echter evengoed de leefbaarheid van De Sociale Voorzorg in het gedrang. In 1907 was winst maken voor de maatschappij geen doel op zich. Zoals uit de bijdrage van Eric Geerkens blijkt, bood zij haar verzekeringsnemers aanvankelijk veel te voordelige polissen aan, wat haar aan de rand van het bankroet bracht.

Daardoor drong zich in de moeilijkst denkbare omstandigheden, de Eerste Wereldoorlog, een zeer ingrijpende saneringsoperatie op. De architect van deze operatie was Joseph Lemaire die van meet af aan als inspecteur bij De Sociale Voorzorg betrokken was: hij werd in 1909 algemeen inspecteur, in 1912 beheerder, in 1921 directeur en in 1925 algemeen directeur. Joseph Lemaire legde de fundamenten van de maatschappij zoals we die vandaag kennen. In 1922 richtte hij daarnaast ook het Verzekeringscomité van de International Cooperative Alliance op. Dit comité groeide gaandeweg uit tot de International Cooperative and Mutual Insurance Federation, een organisatie waarvan P&V vandaag nog altijd een prominent lid is. Lemaire zat tot slot ook achter de sociale politiek van de maatschappij in het interbellum, een politiek die alleen mogelijk was door de directe steun aan de socialistische beweging in te perken tot nog maar 10 % van de winst eind jaren 30.

Toch was de band met de socialistische beweging toen sterker dan ooit. Ook hier was de figuur van Lemaire niet vreemd aan. Zonder afbreuk te doen aan de autonomie die de PS al voor 1914 had afgedwongen tegenover de BWP, slaagde hij erin om een hecht politiek netwerk rond de maatschappij te weven. Dat deed hij op twee manieren. Door de directe steun aan de socialistische beweging te beperken, hield hij de handen vrij om tijdens verkiezingscampagnes of stakingen meer voluntaristische steun te geven, hetgeen het prestige van de onderneming versterkte. Daarnaast bond Lemaire veel politici aan zich door hen in de raden van beheer van de PS en haar dochterondernemingen op te nemen.

Dat deze dubbele strategie loonde, blijkt uit de wijzigende houding van de BWP tegenover de problematiek van de nationalisering van de verzekeringen in het inter-

Personeelsfeest naar aanleiding van het vijftienjarig bestaan van La Prévoyance Sociale, 1922 (foto A. Louvois, P&V)

bellum. Begin jaren 20 toonde de partij sympathie voor de doorgaans Luikse voorstellen om het verzekeringswezen binnen het bereik van de overheid te brengen. Ze verzette zich evenmin tegen de oprichting van concurrent OMOB (nu Ethias), een initiatief van opnieuw de Luikse socialisten. Midden jaren 30 bewerkte Lemaire een ommekeer en wist hij de nationalisering van het verzekeringswezen zoals voorzien in het initiële Plan van de Arbeid af te wenden. In plaats daarvan zette de BWP een – door de PS vooropgestelde – doelmatige overheidscontrole op de politieke agenda. Om de toegenomen invloed van de PS in de partij te onderstrepen volstaat het vast te stellen dat de commissie die voor deze ommekeer zorgde, meer mede- dan tegenstanders van de maatschappij telde en bovendien werd geleid door eminence grise Louis de Brouckère die in deze periode in ideologische onmin leefde met partijleider De Man, de architect van het Plan.

Bij zijn beleid omringde Lemaire zich met een schare getrouwen die soms al vanaf het eerste uur bij de PS betrokken waren. Sinds 1934 vormden zij het uitvoerend comité, het hoogste besluitvormingsorgaan van de maatschappij in deze periode. Het maakte in de jaren 30 werk van een belangrijke ommekeer in de commerciële politiek

ervan. Tot dan prospecteerde de maatschappij enkel klanten in de socialistische achterban. Deze evidente politiek had haar aan de top van het levensverzekeringsbedrijf gebracht. Zowel de maatschappij als de socialistische beweging hadden voordeel gehaald uit deze samenwerking. Omdat de agenten vertrouwensmannen waren van de beweging, kon de PS makkelijker dan andere verzekeraars klanten rekruteren uit de arbeiders. De militant-agent bood de partij dan weer het propagandistische voordeel dat het eigen gedachtegoed in een zo groot mogelijk aantal arbeidershuishoudens verspreid werd. Onder haar agenten en inspecteurs telde de PS mandatarissen van diverse politieke niveaus.

Om nieuwe klanten te werven brak de maatschappij vanaf midden jaren 30 uit haar socialistisch carcan. De eigen sociale werken ter beschikking stellen van de hele gemeenschap paste perfect in dat plaatje. Ook het openen van agentschappen in Luik, Antwerpen en Gent én de consultaties preventieve geneeskunde waren gericht op het aanboren van nieuwe klantenbestanden. Sinds 1932 kon elkeen, ook als hij of zij niet bij de maatschappij verzekerd was, zich gratis medisch laten onderzoeken in de agentschappen van de maatschappij.

De Tweede Wereldoorlog bestendigde dit proces. Om de oorlog te overleven was het voor de PS absoluut noodzakelijk om afstand te nemen van de socialistische beweging. Dat was een lonende strategie, want de maatschappij overleefde de oorlog al bij al relatief ongeschonden. Voor een socialistische verzekeraar was dat nochtans niet evident. De Nederlandse zuster De Centrale kreeg in juli 1940 bijvoorbeeld een nationaalsocialistische directie, terwijl de Duitse verzekeraar Volksfürsorge en de collaboratievakbond Nationaal Arbeidsfront heel wat aandelen in handen kregen. Tot slot moest de PS door de oorlog uiteraard ook meer schadegevallen afhandelen. Dat belette de maatschappij na 1944 evenwel niet om relatief snel tot de orde van de dag over te gaan, waarna een welvarende periode volgde.

Om dit elan niet in het gedrang te brengen, nam de PS naar de buitenwereld toe nog meer afstand van de socialistische beweging. Zo steunde de maatschappij bijvoorbeeld wel de verkiezingscampagnes van de partij, maar wilde ze daar geen ruchtbaarheid aan geven. Daarnaast depolitiseerde ze steeds meer haar agentenkorps. Dat gebeurde overigens ook op vraag van de agenten zelf die onder het verplicht sociaalzekerheidsstelsel wilden vallen dat in 1944 door Achille Van Acker werd geïmplementeerd. In ruil eiste de PS vervolgens een minimumproductie die veel agenten niet meer 'na de uren' konden realiseren. Depolitisering en professionalisering gingen dus samen.

Onderhuids bleef de verwevenheid tussen partij en verzekeraar echter groot, zoals blijkt uit de steun aan enkele ABVV-centrales tijdens de staking tegen de Eenheidswet, uit de 'Déjeuners PS' waarop de PS in de jaren 60 de kopstukken van de beweging uitnodigde of uit Henri Lemaire's voorzitterschap van de Socialistische Gemeenschappelijke Actie.

Tot eind jaren 80 kende de maatschappij al bij al een onbekommerd bestaan. Kort na de oorlog was ze 's lands vierde verzekeraar, eind jaren 80 stond ze op plaats zeven.

Een van de belangrijkste structurele veranderingen in deze periode was wellicht de totstandkoming van de Groep De Sociale Voorzorg. Deze groep kreeg in de jaren 60 definitief vorm door de intensieve samenwerking met de coöperatieve bank CODEP en door de oprichting van de pensioenkas Zelfstandige Arbeiders van België. Later trad onder meer ook de apothekerscoöperatie Multipharma toe tot de groep. Begin jaren 90 drong zich evenwel een drastische koerswijziging op. De opening van de Europese verzekeringsmarkt en zorgwekkende zakencijfers zorgden voor een herstructurering: de sociale instellingen werden overgedragen aan andere inrichtende machten en het personeelsbestand werd ingekrompen.

In maart 1993 wijzigde de maatschappij haar naam in P&V. Daarmee nam zij bewust afstand van haar socialistische identiteit van weleer: in de raad van beheer ruimden de politici plaats voor de grote syndicale, mutualistische en coöperatieve aandeelhouders. De naam P&V moest de maatschappij ook meer aanvaardbaar maken in Vlaanderen. De coöperatieve én ook Belgische identiteit bleven in dit proces gevrijwaard. De coöperatieve identiteit werd zelfs nog versterkt door de intensieve samenwerking met buitenlandse coöperatieve en mutualistische verzekeraars. Daarnaast blijft de maatschappij evengoed sociale klemtonen leggen met de Stichting P&V die onder meer werk maakt van de strijd tegen de uitsluiting van jongeren.

La Prévoyance Sociale ou la gestion habile d'une coopérative socialiste

Eric Geerkens

Le développement économique de la Prévoyance Sociale, depuis sa fondation en 1907 jusqu'au début des années 80, connaît trois grandes phases, ponctuées par deux guerres mondiales.

Les premières années peuvent être caractérisées par deux aspects, qui sont liés: l'excessive générosité des polices et l'incompétence technique de la direction de l'entreprise.

Dès la fin du XIXème siècle, le POB souhaitait proposer un substitut aux 'assurances funéraires' que proposaient alors diverses compagnies peu scrupuleuses, qui spoliaient régulièrement les assurés en annulant leur police à la moindre occasion ou qui étaient tellement mal gérées que leur faillite entraînait également la perte des droits des assurés. Née d'abord pour assurer aux travailleurs belges des funéraires décentes, la Prévoyance Sociale a proposé ses contrats dans des conditions très favorables, au point d'être financièrement intenables. Elle annulait très peu, se privant des ressources d'une telle opération, et tolérait de longues périodes de non-paiement des primes dans diverses circonstances de la vie des travailleurs de cette époque (maladies, grèves, lock-out, etc.).

Par ailleurs, il est très vite apparu que le premier directeur ne disposait pas des compétences nécessaires à la conduite d'une telle affaire. Cela s'est traduit par des

tarifs insuffisants et par des réserves mathématiques tout aussi insuffisantes. La société s'exposait donc à ne pas pouvoir faire face à ses obligations. Comme à l'incompétence s'est ajoutée une certaine indécatesse, le premier directeur est remercié dès 1910; il est remplacé par une direction bicéphale, en fonction jusqu'en 1921.

La Prévoyance Sociale est donc entrée dans la branche des assurances vie – très difficile à intégrer – en attirant rapidement de nombreux assurés mais en proposant hélas des contrats structurellement déficitaires. En tant que compagnie d'assurances du POB, dont la crédibilité était engagée, elle ne pouvait périlcliter. Elle a alors fait appel à un excellent actuaire, ancien sous-directeur des AG-Vie, qui va revoir les tarifs, calculer plus correctement les réserves mathématiques de la société – montrant à cette occasion une insuffisance catastrophique des réserves alors disponibles – et suggérer des voies d'assainissement.

C'est la Première Guerre mondiale, conduisant de nombreux travailleurs appauvris à vouloir récupérer leurs primes, qui a principalement permis de racheter les contrats déficitaires et d'y substituer de nouvelles polices plus lucratives.

Le redressement sera parachevé au cours des six ou sept années qui suivent l'Armistice. Avec l'arrivée de Joseph Lemaire à la direction en 1921, s'ouvre une ère de gestion familiale de la société, étalée sur deux générations, une ère de gestion rigoureuse et habile. D'emblée, Lemaire a le souci de constituer des réserves qui mettent la société à l'abri des aléas; sa prudence le conduit aussi à diversifier le placement des réserves mathématiques, limitant notamment la part de titres des entreprises socialistes, en dépit de la présence d'Édouard Anseele dans le conseil d'administration de la PS. Aussi ne sera-t-elle que faiblement affectée par la fermeture en 1934 de la Banque Belge du Travail et la chute de l'empire Anseele.

À une époque d'expansion des effectifs syndicaux et mutualistes, Lemaire a l'intuition qu'il faut d'abord capter ce public par un effort spécifique, car en dépit des 'bases multiples' comme principe de recrutement dans les institutions socialistes, il n'était pas automatiquement acquis que les polices d'assurance des mutualistes ou syndicalistes socialistes aillent à la Prévoyance Sociale. À cette fin, quand en 1925 la société peut distribuer ses premiers bénéficiaires, plutôt que de répartir les marges bénéficiaires entre les coopérateurs ou les assurés, Lemaire propose de les consacrer au financement d'institutions médico-sociales que la Prévoyance Sociale met à la disposition du monde socialiste d'abord, de la collectivité dans son ensemble ensuite. Dans un monde mutualiste issu de la politique de la liberté subsidiée qui met les unions nationales en concurrence, notamment sur les services offerts, la PS a ainsi permis à l'UNMS de disposer d'infrastructures pour offrir une véritable politique anti-tuberculeuse à ses affiliés. Dans un second temps, les infrastructures de la PS se sont ouvertes aux membres d'autres unions nationales, dans un contexte où, sous la menace de projets de nationalisation des assurances issus des rangs mêmes du POB sous l'influence de la SMAP, la Prévoyance Sociale doit montrer que dans sa forme coopé-

rative et non étatisée, elle socialise ses bénéficiaires. Entre 1925 et 1939, la constitution de réserves et le développement des œuvres sociales captent quelque 70 % des bénéfices de la PS, alors que les œuvres du Parti ne reçoivent directement que 10 % environ de ces bénéfices, le solde allant aux coopérateurs, au personnel, à des amortissements et à la réserve légale.

Ces œuvres sociales, souvent teintées d'une grande modernité – architecturale, voyez le sanatorium de Tombeek; sociale, pensons aux consultations gratuites de médecine préventive ou même pédagogique avec l'emploi de la méthode Decroly dans ses homes pour enfants – sont le principal vecteur promotionnel des produits de la PS.

Sur le plan de la gestion interne, cette modernité prend un sens plus ambigu: la coopérative socialiste emprunte de nombreux traits aux pratiques des entreprises capitalistes (souci constant de la productivité et limitation des effectifs, mécanisation précoce des travaux de bureau, œuvres sociales patronales, participation aux bénéficiaires, etc.).

La Seconde Guerre constitue un tournant dans la mesure où l'entreprise développe très fortement ses activités sans pouvoir s'appuyer sur son identité socialiste. C'est une des contraintes imposées par l'Occupation qui va être le catalyseur de la progression des encaissements. En effet, les entraves à la circulation des personnes vont amener la société à réduire la superficie des inspections, dont le nombre a été augmenté en conséquence; ainsi les inspecteurs, anciens et nouveaux, ont pu mieux encadrer les agents et les amener à prospecter plus en profondeur.

De PS-agent op een publiciteitsfolder uit de jaren 50

Durant les Trente Glorieuses, toutes les branches de l'entreprise (vie, IARD [incendie, accidents, risques divers], caisse commune, réassurance...) enregistrent de fortes progressions, qui témoignent d'une pénétration du marché bien au-delà du seul monde socialiste. Mais leurs résultats financiers sont toutefois contrastés. Si les assurances vie constituent toujours l'épine dorsale de la société, sa police historique – l'assurance populaire – cède le pas à la grande branche, du moins en termes de capitaux assurés, mais pas en termes de nombre de polices. Les soldes financiers proviennent pour l'essentiel du placement des réserves; à côté des titres publics qui attirent une part importante du portefeuille, la société investit aussi dans l'immobilier, de manière indirecte via les prêts hypothécaires, ou plus directement par la construction d'immeubles. Parmi les autres branches de ce qui, à partir du milieu des années 60, va s'appeler le Groupe PS, la Réassurance et la Caisse commune d'assurance contre les accidents du travail vont également contribuer au résultat bénéficiaire de l'entreprise.

Par contre, alors que les primes encaissées en IARD finissent par dépasser les encaissements vie, les pertes en responsabilité civile automobile grèvent les comptes de la société, à l'instar d'ailleurs de l'ensemble de la branche. La Prévoyance Sociale s'était montrée très active et innovante en assurance automobile. Ainsi, elle considère avoir été la première, bien avant l'instauration du bonus-malus en 1968, à pratiquer une forme de ristourne importante pour absence d'accident. Mais la progression des polices et des encaissements n'est nullement synonyme de progression des bénéfices. Au cours de cette même période, les succursales étrangères, française et luxembourgeoise, sont aussi nettement déficitaires.

Sur le plan de l'organisation interne, le moment fort de l'après-guerre a été l'informatisation introduite au début des années 60, car elle s'est accompagnée d'une profonde réorganisation, placée sous le signe de la simplification et du travail de bureau en série: pour alimenter la marche des ordinateurs, il fallait n'y introduire que des formulaires standardisés, les cas particuliers étant traités en marge.

L'organisation externe, marquée au début des années 60 comme pendant la guerre par une nouvelle réduction de la taille des inspections, a surtout été transformée par le souci des dirigeants, de Raymond Lemaire en particulier, d'améliorer la formation des agents et inspecteurs, formation organisée notamment dans le cadre de séminaires résidentiels. La formation était la condition essentielle de la professionnalisation des agents.

Au lendemain de la guerre, la Prévoyance Sociale poursuit plus que jamais sa politique de promotion de ses produits par le biais de ses œuvres sociales, dont le champ s'élargit avec le thermalisme social qui prend la relève de la lutte contre la tuberculose. Si la population ouvrière socialiste constitue toujours le cœur de la clientèle, la société vise désormais aussi les classes moyennes, pour ses polices d'assurances mais aussi pour les prêts hypothécaires aux particuliers. Dans ce contexte, la Prévoyance Sociale met un certain bémol à l'affirmation de son identité socialiste et si, avant guerre, les subsides au parti faisaient l'objet d'une approbation par l'assemblée géné-

rale, après la guerre, ces subsides n'apparaissent plus directement dans la répartition des bénéfices. Cela ne signifie évidemment pas qu'ils disparaissent mais ils prennent une autre forme. Les bénéfices de la société reçoivent alors officiellement trois affectations principales: les réserves, le Fonds de développement des Œuvres sociales et la participation aux bénéfices des assurés sur la vie, qui prend une importance inconnue jusqu'alors. À la même époque, Henri Lemaire reformule toutefois cette répartition en rappelant aux administrateurs que les bénéfices de la PS sont répartis entre les assurés (participation aux bénéfices), les œuvres sociales et le Parti socialiste.

Les subsides au pilier socialiste ont pris quatre formes principales. Il y a d'abord le versement de subsides directs à l'Action commune et au PSB, à la fois de manière régulière, sur une base annuelle, et de manière ponctuelle en vue d'élections. Il y a ensuite une aide financière prenant une forme immobilière: la Prévoyance Sociale a d'abord logé l'Institut Émile Vandervelde, puis a construit et entretenu le bâtiment du siège du PSB au boulevard de l'Empereur. Par ailleurs, la Prévoyance Sociale a directement aidé les coopératives, par des ristournes sur les polices, mais surtout par des aides directes (prêts et investissements), particulièrement importantes même si difficiles à chiffrer, pendant la dernière décennie de vie des grandes coopératives socialistes de consommation. Enfin, la Prévoyance Sociale a soutenu de manière quasi ininterrompue la presse socialiste, Henri Lemaire présidant longuement le conseil d'administration du journal *Le Peuple*. En marge de ces aides, il faut encore évoquer le soutien financier apporté au monde syndical engagé dans d'importants conflits: grève des métallurgistes en 1957 mais surtout grande grève de l'hiver 60-61 contre la loi unique; ce qui permet, dans une perspective historique plus longue, de différencier ce pilier financier du monde socialiste de la Banque Belge du Travail, dont la fermeture en 1934 avait déforcé les grévistes verviétois engagés dans un bras de fer impitoyable avec le patronat lainier.

Au cours des Trente Glorieuses, la PS, partie de rien en 1907, est devenue une des principales compagnies d'assurances du pays. Mais son modèle de développement montre alors certaines limites: le ressort idéologique n'agit plus guère auprès de la clientèle, pas plus que dans la mobilisation des agents et du personnel intérieur, moins enclins à se plier à la discipline des entreprises socialistes – c'est à cette époque que prend fin la syndicalisation obligatoire du personnel intérieur et des agents. Par ailleurs, ses œuvres sociales, de surcroît déficitaires depuis le début des années 70, n'assurent plus efficacement la promotion des produits d'assurance.

Il faudra attendre le milieu des années 90 pour qu'une nouvelle équipe prenne vraiment le relais et engage, sous un nouveau nom, la société dans la voie d'une réorganisation financière et commerciale, puis d'une nouvelle expansion, rendue possible par la cession très avantageuse de la banque Nagelmackers acquise en 1995.